

Голові разової спеціалізованої вченої ради
у Дніпровському
національному університеті імені
Олеся Гончара
доктору політичних наук, професору,
завідувачу кафедри політології
Третьяку Олексію Анатолійовичу

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора політичних наук, професора, професорки кафедри політології, соціології та культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди **Куц Галини Михайлівни** на дисертаційну роботу Мошак Дар'ї Станіславівни «Маніпулятивні політичні комунікації як чинник політичного ризику в умовах демократизації», подану до захисту до разової спеціалізованої вченої ради у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія»

Актуальність теми дисертації, зв'язок з науковими програмами, темами

В умовах звияжної боротьби за незалежність сучасної України надзвичайно великого значення набуває інформаційний фронт. Спроби ворога здійснювати маніпулятивні, дезінформаційні та деструктивні комунікаційні кампанії вже стали, на жаль, звичним надбанням сьогодення. За таких умов існує невідкладна потреба розгляду політико-організаційних, змістових, смислових, ресурсних та інституційних умов творення та поширення політичних маніпуляцій. Реалізація прихованого політичного впливу через засоби масової інформації та комунікації є важливим елементом сучасної політичної діяльності. Фактично, після пандемії COVID-19 політичне комунікування значною мірою перетворилося на дистанційне та опосередковане. У зв'язку з цим у багатьох політичних суб'єктів є мотивація до зміни поведінки громадян шляхом медійного навіювання.

Сучасна Україна ще потребує відповіді на питання інституційних та організаційних засад протидії політичним маніпуляціям. У цьому контексті необхідно встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між змістом політичних повідомлень та їх впливом на політичну реальність. Проблема маніпулятивного комунікаційного впливу є характерною не лише для транзитивних країн, але й для країн сталої демократії. Дедалі частіше можна почути характеристики політичних

маніпуляцій як чинника спотворення змісту демократичного волевиявлення. У сучасних наукових розробках поняття маніпулятивних політичних комунікацій досі не знайшло вичерпного відображення.

Через мінливість медіаполітичної структури сучасного світу та постійне оновлення технологічних засобів трансляції повідомлень, важливо надати саме політологічну концептуалізацію явища політичних маніпуляцій, оскільки інформаційні процеси в політиці досить плідно розглядаються також низкою суспільних та гуманітарних наукових дисциплін.

Заявлена тема, безумовно, є актуальною і затребуваною для сучасних політологічних дисциплін. Результати дослідження, присвячені маніпулятивним політичним комунікаціям як чиннику політичного ризику в умовах демократизації важливі для розвитку та укріплення системи демократичної політичної комунікації в Україні як на рівні публічної влади, так і для громадських організацій, що працюють у напрямі підвищення рівня участі громадян у суспільно-політичному розвитку держави.

За своєю темою та змістом дисертаційне дослідження має зв'язок з науковими програмами та темами. Воно здійснене в межах науково-дослідної тематики кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара «Особливості формування сталої (консолідованої) демократії в Україні: теоретико-методологічний, політико-інституційний та політико-комунікаційний виміри», державний реєстраційний № 0122U001332.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Насамперед слід відзначити чітку структуру дисертаційного дослідження, послідовність та аргументованість викладених у дисертації концептуальних ідей та положень, що ґрунтуються на комплексному та системному аналізі сутності та ролі політичних маніпуляцій як чинника політичного ризику в умовах демократизації та чітко корелюються із предметом дисертації.

Обґрунтованість результатів дисертації на високому теоретичному рівні обумовлено використанням значного обсягу теоретичних та нормативних джерел, емпіричних матеріалів, тощо. Зокрема, справляє враження ретельний добір та використання наукових методів дослідження. Здобувачці вдалося знайти таку форму методичного забезпечення виконання дослідних завдань, яка зумовила отримання переконливих наукових результатів. Дисертантка зуміла інтегрувати

евристичний потенціал сучасного системного підходу, інституційного та порівняльного методів в рамках дієвої комплексної методології.

Структурно дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які логічно та нерозривно пов'язані між собою, висновків, списку використаних джерел, а також містить численні аналітичні таблиці та рисунки, які дозволяють комплексно розглянути всі аспекти досліджуваної аспіранткою проблематики.

Д. Мошак у вступі дисертації обґрунтовує науковий інтерес та актуальність обраної теми, пояснює зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначає мету, завдання дослідження, об'єкт, предмет, методи, розкриває наукову новизну, практичне значення отриманих результатів.

У розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження політичних маніпуляцій як чинника розвитку політичних комунікацій» проаналізовано джерельну базу зарубіжних і вітчизняних наукових праць, присвячених питанням політичного маніпулювання та звернено увагу на фокусні аспекти методичного осмислення кількості маніпулятивних політико-комунікаційних проявів та критеріїв їх ідентифікації. Важливим аспектом є авторське бачення прогнозування тенденцій маніпулятивних політичних комунікацій та їх подальшої видозміни. Акцентовано на властивостях фахового політологічного наукового пошуку щодо розкриття таких аспектів політичної маніпуляції, як роль та значення політико-комунікаційних практик у контексті завдань збереження демократичної моделі політичної системи. Також слушно резюмовано, що дослідна позиція стосовно політичного маніпулювання вимагає ідеологічної безсторонності та ціннісної неупередженості. Це створює умови для виявлення об'єктивного стану даного явища та тенденцій його подальшої еволюції.

У розділі 2 «Політико-інституційна структура та середовище реалізації ризикових політико-маніпулятивних кампаній» систематизовано та класифіковано значення традиційних та інноваційних політичних інститутів та їх інтеграції в межах завдань та динаміки розвитку сучасної політичної комунікації. Зокрема, доведено, що інститути політичного врядування та представництва, політичні партії, групи інтересів тощо, поступаються ефективністю маніпулювання динамічним конгломератами медіаполітичної діяльності. Вони можуть включати не лише фахових політичних діячів, але й селебретіз, лідерів громадської думки, медіаперсон з різних галузей суспільного життя тощо. Утворюється гнучка інституційна конфігурація, яка поєднує арсенал політичних команд та виробничу інфраструктуру медіаполітичних активів. Водночас

дисертантка розкриває принципи виокремлення типів політичної маніпулювання. Ця інформація дає відповідь на питання, які типи маніпуляцій найбільше впливають на стан громадської свідомості та які потребують першочергового наукового осмислення.

Третій розділ «Політико-технологічне обґрунтування застосування маніпулятивних політичних комунікацій в умовах демократизації» присвячено з'ясуванню особливостей впливу сучасних технологій постіндустріального суспільства на визначення мети політико-маніпулятивної кампанії. Було проведено аналіз залучених ресурсів і передусім засобів Інтернет-комунікації. Дисертанткою встановлювалося значення політичних інтересів та вимог, а також ідентифікації впливу новітніх засобів інформування та спілкування. У підсумку було зазначено, що Інтернет-технології просування політичної реклами ґрунтуються на маркетингових методах аналізу «великих даних». Вказане може призводити до певних помилок в оцінці та прогнозуванні зміни політичної поведінки. Означене також вимагає переосмислення суто політичної складової політико-технологічного планування політико-комунікаційних кампаній. Здобувачкою відзначено, яким чином тісний взаємозв'язок інтересів та пріоритетів політико-владних інститутів та контроль над медійними активами роблять можливим масштабну кампанію дезінформації. Зокрема, прихованість політико-маніпулятивного задуму забезпечується зовнішнім «респектабельним» прикриттям. Дисертанткою з'ясовано співвідношення політико-комунікаційного та політико-технологічного вимірів політичні маніпуляції в сучасному політичному процесі. У розділі авторка також переконливо доводить, що в умовах демократизації ризикові політичні комунікації наражають на небезпеку втрати довіри до політичних інститутів на макрорівні.

Дисертаційну роботу написано українською мовою. Застосована у роботі наукова термінологія є загальноприйнятною, стиль викладення результатів дослідження забезпечує доступність її сприйняття та використання. Дисертація оформлена відповідно до вимог, які висувають до робіт такого рівня, результати дослідження викладені в науковому стилі.

Висновки та рекомендаційні положення, які викладені у роботі дисертантки містять наукові обґрунтовані теоретичні та практичні положення. Д. Мошак у своїй дисертації чітко та послідовно наводить аргументи на користь викладених у роботі положень, що свідчить про наукову цінність роботи, сформульований чітко

виражений теоретичний підхід та особисту позицію щодо дискусійних положень роботи.

Аналіз змісту дисертації дозволяє зробити висновок, що робота має фундаментальний характер та є завершеним науковим кваліфікаційним дослідженням, яка виконана здобувачем самостійно.

**Достовірність та наукова новизна одержаних результатів
дисертаційного дослідження, повнота їх викладу в опублікованих працях**

Ретельний аналіз сучасних літературних даних та ефективна послідовність дослідницької роботи із застосуванням сучасних наукових методів свідчить про високий рівень достовірності одержаних результатів дисертаційного дослідження. Наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані у роботі, є науково-цінними. Використання ідей, концепцій, текстів інших авторів мають посилання на відповідні наукові джерела та оформлені відповідно до вимог.

У дисертації розкрито значну кількість положень, які характеризується науковою новизною. Авторська позиція здобувачки представлена належним чином. Зокрема, виявлено особливості маніпулятивних політичних комунікацій на тлі досить складної предметної сфери політичних ризиків та процесів демократизації. Поєднання цих предметних площин вказує на значний потенціал Д. Мошак як науковиці, самостійність її мислення, здатність вирішувати наукові завдання.

Найбільш важливе значення з теоретичної та практичної точок зору мають положення наукової новизни, що стосуються:

- визначення політичної маніпуляції як сукупності послідовних та організованих змін групової та індивідуальної політичної поведінки на основі політико-маніпулятивної акції або політико-маніпулятивної кампанії;
- з'ясування організаційно-ресурсні вимоги для здійснення політичної маніпуляції в умовах демократизації;
- тлумачення поняття «політична маніпуляція» як чинника підвищення переваг у середовищі ризикової політичній конкуренції;
- антикризового (ризикологічного) визначення політичного маніпулювання як сукупності політико-технологічних засобів подолання негативних настроїв у суспільстві, які проєктуються на діючу владну команду;
- методики оцінювання ризиків ефективності політичного маніпулювання на основі розгляду результатів політичної кампанії та критеріїв їх оцінки;

- алгоритму політико-маніпулятивної кампанії, та його змісту в оцінці стану та структури політико-інформаційного простору, в аналізі спроможності цільових аудиторій сприйняти базову політико-маніпулятивну тезу, оцінці ризикового впливу чинників інформаційно-комунікаційної нейтралізації політико-маніпулятивної тези тощо;

- специфіки політичної маніпуляції в сучасній Україні на відміну від країн сталої демократії та встановлення особливих рис вітчизняних практик політичного маніпулювання.

Наведений перелік результатів дослідження не є вичерпним. Зазначене дозволяє зробити висновок про достовірність положень та високий рівень наукової новизни, достатньо високу обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації.

Наукова новизна дисертації «Маніпулятивні політичні комунікації як чинник політичного ризику в умовах демократизації» свідчить про високий рівень авторського бачення шляхів окресленої в дисертації проблематики.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій у наукових публікаціях авторки забезпечується тим, що основні наукові результати викладено у в 7 публікаціях, в тому числі в трьох наукових статтях, які опубліковані у вітчизняних фахових виданнях з політичних наук. З них три статті опубліковані у фахових виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз, одна стаття – у науковому періодичному виданні іншої держави з напряду, з якого підготовлено дисертацію. Дисертанткою також було опубліковано три тези доповідей на національних та міжнародних науково-практичних конференціях.

Аналіз змісту опублікованої анотації засвідчує відповідність ключовим положенням, викладеним у тексті дисертації. Анотацію та текст дисертації оформлені відповідно до вимог «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Практичне значення і впровадження одержаних результатів дослідження

Наукове значення результатів дисертації визначає комплексне дослідження теоретичних напрацювань зарубіжних і вітчизняних дослідників, систематизація підходів до визначення фундаментальних понять, отримання ґрунтовних наукових теоретичних знань, подальша розробка вітчизняних досліджень щодо

перспектив застосування та протидії маніпулятивним політичним комунікаціям в умовах політичного ризику та процесів демократизації в сучасній Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що опрацьовані підходи до аналізу політичної комунікації можуть використовуватися для оптимізації механізмів узгодження політичних позицій щодо формування антикризового середовища політичної комунікації в трансформаційному політичному контексті сучасної України.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть використовуватися для удосконалення підготовки фахівців-політологів на основі нових навчальних дисциплін, таких, як політична комунікація, політичні технології, політичний менеджмент, політичні інститути та процеси. Зокрема, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані у багатьох сферах, зокрема, для поглиблення знань щодо співвідношення традиційних політичних інститутів як ініціаторів (інспіраторів) політико-комунікаційних кампаній та новітніх політико-технологічних осередків політичної комунікації та політичного маніпулювання тощо.

Водночас, результати наукового дослідження створюють передумови для подальшого дослідження інноваційних практик політичної комунікації та їх впровадження у практичній політичній діяльності в процесі розбудови консолідованої демократії.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Підкреслюючи в цілому високий науковий рівень виконаної роботи, водночас варто зупинитися на окремих положеннях і висновках Д. Мошак, які мають дискусійний характер або потребують додаткового обґрунтування.

По-перше, у дисертації значна увага приділяється етапам політико-технологічного забезпечення маніпулятивних політичних комунікацій. Водночас роз'яснення потребує питання співвідношення маніпулятивної політичної кампанії та маніпулятивної політичної акції. Відповідь на це запитання розкриває причинно-наслідкові зв'язки та послідовність дій щодо викриття політичних маніпуляцій та протидії їм.

По-друге, авторка слушно виявляє особливості політичних маніпулятивних практик в країнах сталої демократії. Водночас доцільним було б звернути увагу на глобальний або геополітичний контекст цього явища. Мова йде про конкретні кейси політичних маніпуляцій, які ми спостерігали в останні часи. Зокрема, йдеться про дезінформаційні кампанії в рамках світової боротьби з пандемією

КОВІД-19 («антивакцинаційний рух»), спроби навмисної міжнародної дискредитації сучасних держав (зокрема, так званий «Українагейт»).

По-третє, у другому розділі роботи (на сторінці 70) авторка наводить схему етапів розгортання політико-маніпулятивної кампанії. Одним з цих етапів є «апробація політико-маніпулятивного повідомлення». Хотілося б почути авторське визначення цього процесу. Які методи застосовуються? Якими є результати апробаційного процесу?

По-четверте, у розділі другому (на сторінці 114) дисертантка доречно вказує на шкідливість поширення фейкової інформації та формування середовища «пост правди». Вона слушно вважає, що такі реалії є досить шкідливими для розвитку громадянського суспільства. Однак, при цьому було б логічним запропонувати методи або стратегії протидії маніпулятивним технологіям використання «пост правди». Взагалі логічним є питання: чи можливо подолати це явище в демократичній державі, зокрема в сучасній Україні?

По-п'яте, в дисертації досить слабо відображена специфіка сучасних військово-політичних маніпуляцій. Це питання є дуже актуальним для сучасної боротьби України проти російського агресора на інформаційному фронті. Доречно дізнатися позицію авторки щодо інституційного виміру, ресурсів та підходів до боротьби з військово-маніпулятивним впливом російських загарбників.

Перелічені зауваження не ставлять під сумнів отримані фундаментальні, ґрунтовні наукові результати та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Д. Мошак. Відзначені недоліки та дискусійні положення не стосуються актуальності роботи, наукової новизни, достовірності та практичної цінності отриманих результатів дисертаційного дослідження. Разом з тим, висловлені зауваження носять виключно рекомендаційний характер, оскільки окреслюють перспективні напрями подальших наукових розробок досліджуваної теми.

Загальний висновок та оцінка дисертації

Детальний розгляд та аналіз положень, викладених в дисертаційному дослідженні, дозволяє зробити висновок, що дисертаційна робота Мошак Дар'ї Станіславівни є послідовним, завершеним та науково цінним дослідженням, що має достатньо високу ступінь обґрунтованості основних положень та висновків.

За актуальністю поставлених задач, змістовністю, науковим рівнем проведеного дослідження і практичною значимістю результатів дисертаційна робота Мошак Д. С. «Маніпулятивні політичні комунікації як чинник політичного

ризик у в умовах демократизації» відповідає галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 052 «Політологія», вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Авторка цієї дисертації – Мошак Дар'я Станіславівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія».

Офіційний опонент

доктор політичних наук, професор, професорка
кафедри політології, соціології та культурології
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

Галина КУЦ

